

L'ESPECIALITZACIÓ VITÍCOLA A LA CATALUNYA DEL SEGLE XIX LA COMARCA DEL PENEDÈS¹

JOSEP COLOMÉ I FERRER²

L'agricultura europea va entrar al segle XIX a cavall d'una crisi econòmica caracteritzada per la tendència negativa dels preus dels diferents productes. En el cas de Catalunya, la crisi agrària va arribar per dues vies diferents: la transmissió per la via del comerç internacional dels efectes de la caiguda dels preus europeus i, en segon lloc, la ruptura del model sobre el qual havia gravitat el comerç exterior català, de la qual fou factor determinant la pèrdua de les colònies americanes.

En aquest context, les còtitzacions dels productes agrícoles en diferents mercats catalans mostren com els preus dels cereals s'enfonsaren a partir del 1814, i assoliren les cotes més baixes durant els anys vint. En el cas dels productes vínics, la tendència a la baixa dels preus s'hauria confirmat els anys 1818 i 1819. Davant la crisi vinícola, l'agricultura catalana va articular una doble resposta: un progressiu canvi de localització pel que fa a les principals àrees productores i un augment considerable de la superfície vitícola.

En efecte, comparant les dades disponibles en diferents comarques, comprovem com a començaments del segle XVIII la vinya feia un paper destacat en l'economia de les comarques de marina, prop dels punts d'embarcament i de les rutes comercials més transitades (comarques del Maresme, Garraf, Baix Camp i Tarragonès). Arran de la crisi que va sacsejar la viticultura catalana el primer terç del segle XIX, el cultiu de la vinya es va expandir per algunes comarques del prelitoral, com l'Alt Penedès i l'Anoia, mentre que a les comarques costaneres la vinya quasi no avançà (Garraf i Tarragonès), o bé retrocedí en termes relatius (Maresme i Baix Camp). A part dels canvis geogràfics observats respecte als centres productors, a partir del 1816 i fins a l'alçament reialista del 1822 s'inicia una important expansió de la superfície vitícola. Posteriorment, entre el 1824 i el 1825, s'enceta un nou cicle expansiu de la viticultura a costa de les superfícies boscoses i ermes, i també per la substitució de conreus herbacis. Aquesta expansió de la vinya en un moment en què els preus tendien a disminuir s'ha de vincular a dos factors.

a) El paper destacat de les exportacions víniques en la consolidació d'un nou model de comerç exterior, orientat a cobrir la creixent demanda de cotó de la indústria tèxtil catalana. A partir dels anys trenta, aquest model s'havia consolidat al voltant de tres rutes: el comerç directe amb

1. Tesi doctoral dirigida per Emili Giralt i llegida el dia 18 d'octubre de 1996 a la Facultat de Geografia i Història de la Universitat de Barcelona, amb un tribunal format per Jaume Torras, Ramon Garrabou, Pere Pascual, Remy Folch i Llorenç Ferrer.

2. Departament d'Història i Institucions Econòmiques de la Universitat de Barcelona.

Cuba i Puerto Rico, la importació de cotó en floca a través de Nova Orleans i dels ports antillans i la ruta del *tasajo* amb Argentina i Uruguai.

b) La major rendibilitat de la viticultura respecte als conreus alternatius. Increment degut a la intensificació de l'ús del factor treball i a l'esforç dels productors per aconseguir una major integració en el mercat. Ara bé, no podem parlar d'una resposta homogènia dels productors vitícoles davant la crisi. De fet, els productors podien optar, o bé per ampliar la superfície vitícola plantant vinya espessa i cercant una producció de certa qualitat, o bé per plantar vinya campa, amb una producció de poca qualitat, però que permetia mantenir els criteris comercials de l'aiguardent i al mateix temps augmentar la renda de la terra que percebien els propietaris, gràcies a la particular estructura de la propietat i de l'explotació de la terra.

Una vegada superat el parèntesi que va suposar la plaga de l'oidi (1854), la viticultura catalana va encetar una nova etapa expansiva, amb la plantació de 68.000 hectàrees de ceps entre el 1860 i el 1883. Aquest nou cicle expansiu, vinculat a la demanda francesa de vins catalans, es va mantenir fins i tot a finals dels anys vuitanta. En efecte, el món vitícola clàssic que s'havia anat perfilant al llarg del segle *xx* va conèixer la seva etapa més pròspera gràcies a la conjuntura favorable provocada per la demanda francesa de vi i pel tractat hispanofrancès signat el 1882. Així, entre el 1881 i el 1887, l'atracció del mercat francès, afectat per la invasió de la fil·loxera, va estimular les exportacions víniques catalanes, i va comportar un augment constant de les cotitzacions d'aquests productes. No obstant això, la difusió de pràctiques destinades a adulterar el vi (coloració, reforçament dels vins amb esperits industrials, etc.), conjuntament amb altres factors com la lenta recuperació de les vinyes franceses i l'acumulació d'existències en els seus mercats principals, així com la important competència que exercien els vins italians i algerians, varen comportar que els preus dels productes vínics iniciessin una tendència a la baixa a partir de l'any 1887.

En els darrers anys del segle, la crisi es va accentuar. La progressiva pèrdua del mercat francès, la incapacitat de recuperar el mercat ultramarí i l'onada proteccionista que es va anar estenent durant els darrers decennis del segle varen dificultar l'accés dels vins catalans a nous mercats en un moment en què tendia a augmentar la producció mundial de vi. En darrer terme, de la mateixa manera que havia succeït en altres sectors agrícoles, l'articulació del mercat mundial fou el principal desencadenant de la crisi. Paral·lelament a la davallada dels preus vínics, l'arribada de la fil·loxera a les contrades catalanes va accentuar el procés de transformació del sector.

Al llarg de la tesi s'analitza el procés d'especialització vitícola que varen conèixer algunes comarques catalanes durant el segle *xx*, agafant com a referència la comarca del Penedès. En aquest estudi hi tenim quatre eixos: les tècniques vitícoles, l'estructura de la propietat de la terra, el sistema d'explotació i les característiques del mercat de treball.

a) *Les tècniques i la infraestructura emprades en les explotacions vitícoles*

Una de les principals característiques d'aquest procés d'especialització vitícola, la trobem en el manteniment de les tècniques tradicionals, amb la generalització de l'ús de la poda en rodó i el manteniment de dues o tres llaurades anuals.

El nombre de llaurades amb nombroses variables, com les relacions de producció, la situació de la plantació, el microclima de cada àrea i, bàsicament, la disponibilitat d'animals. En aquest darrer cas, a través de la documentació notarial hem comprovat com la tinença d'un animal de tir estava força generalitzada en les explotacions vitícoles, especialment en aquelles en què es treballaven més de 3 hectàrees de vinya. Per la seva banda, en les explotacions més petites, el manteniment d'un animal de tir permetia obtenir uns ingressos complementaris treballant en altres explotacions que necessitaven incorporar mà d'obra assalariada per llaurar la terra.

Per fer la verema s'hauria de recórrer a migracions temporals, tant intracomarcals com extracomarcals. En aquest darrer cas, la mà d'obra procedia de comarques amb un calendari agrícola que es complementava amb el de la vinya, com en el cas de les comarques cerealícoles. Una vegada finalitzada la verema, tan sols un petit percentage de propietaris disposava d'instal·lacions adequades per emmagatzemar tot el producte. Aquest fet comportava que les petites explotacions es veiessin obligades a vendre bona part de la producció, sense cap possibilitat d'aprofitar l'alça estacional dels preus que es dona en la segona meitat de l'any agrícola.

b) L'estructura de la propietat de la terra

Una de les principals característiques de les àrees vitícoles estudiades resideix en un elevat grau de concentració de la propietat de la terra i en el paper destacat que fa la petita propietat a l'hora d'articular el model d'especialització econòmica.

Durant la llarga transició del feudalisme al capitalisme es va anar consolidant un procés de diferenciació social al si de la comunitat pagesa en el qual hauria estat determinant la consolidació de grans explotacions en emfiteusi, la transmissió d'aquestes explotacions a través de la figura de l'hereu i les diferents estratègies de tipus matrimonial encaminades a ampliar el patrimoni familiar. En les darreres etapes de la transició cap al capitalisme, la consolidació d'aquestes explotacions va ser afavorida per la inflació que va enfonsar el cens emfitèutic monetitzat. Gràcies a la reforma liberal, molts d'aquests emfiteutes varen poder redimir els censos i accedir a la plena propietat de la terra a canvi d'una capitalització que no va resultar excessiva. Així, els grans emfiteutes aconseguiren apropiarse bona part de l'excedent que al llarg de segles havia anat a parar a les mans de l'estructura feudal. La base d'aquesta estratègia residia en un progressiu enduriment de les condicions contractuals de la rabassa morta, paral·lel a l'expansió de la superfície contractada, de manera que augmentava considerablement el volum de la renda de la terra que percebien.

Respecte a l'aprofitament agrícola d'aquestes grans propietats, cal destacar l'elevat grau d'especialització vitícola que presenten i l'alt percentage de terres que eren cedides a rabassa morta. D'aquesta manera, els propietaris tendien a explotar directament les terres que podien treballar els actius de la unitat familiar, incorporant-hi treball assalariat de manera puntual únicament en els moments de màxima demanda estacional de mà d'obra.

Al costat d'aquestes grans heretats s'havia consolidat un grup ampli de petits propietaris. La importància relativa d'aquesta franja de propietaris estava vinculada principalment a l'augment de la població i a l'elevada densitat demogràfica d'aquestes àrees, de manera que els grans municipis i

els pobles veïns mostraven un percentatge elevat de petits propietaris, mentre que les zones de poblament dispers i geogràficament més allunyades dels nuclis comercials es caracteritzaven per un pes inferior de la petita propietat de la terra.

La formació d'aquestes propietats amb menys de 5 hectàrees de terra havia comportat un augment de la superfície cultivada, limitant, al mateix temps, l'emigració cap als nuclis industrials que s'estaven gestant. D'aquesta manera, es mantenia una important bossa d'actius agrícoles que es veïen obligats a completar els ingressos que obtenien de llurs propietaris per tal de garantir-ne la reproducció. Així, la continuïtat d'un model econòmic basat en l'expansió d'un conreu que, com la vinya, demana una forta inversió del factor treball quedava garantida sobre la base de la petita propietat.

c) L'explotació de la terra i el contracte de rabassa morta

En el cas de Catalunya, igual que succeïa en àmplies zones vitícoles de França i Itàlia, els grans propietaris varen optar per explotar la terra de manera indirecta, cedint bona part de llurs heretats sota el contracte de rabassa morta. D'aquesta manera, al llarg del procés d'especialització vitícola, la rabassa morta va esdevenir l'eina jurídica a través de la qual es va articular l'explotació de la terra i es varen regular les relacions de producció.

El contracte de rabassa morta tenia una doble funció econòmica. D'una banda, feia possible l'expansió vitícola, alliberant els propietaris dels costos d'arrabassar la terra, de plantació i de producció, i del factor risc a què està sotmesa tota explotació agrícola. D'aquesta manera, assegurava una part de la renda que, segons les oscil·lacions dels mercats, s'aniria revalorant al llarg dels anys. Al mateix temps, els propietaris de les terres cedides mantenien el control de la producció a través de les clàusules del contracte i, en cas de menar directament una part de llurs heretats, disposaven d'una bossa de mà d'obra barata, perquè els salaris no havien de cobrir un cost de reproducció que ja quedava assegurat per la part de la renda que retenien els rabassers.

Els rabassers, per la seva banda, solien posseir petites porcions de terra de propietat que resultaven insuficients a l'hora de garantir llur reproducció. D'aquesta manera, el contracte de rabassa morta els permetia d'accedir a noves terres (generalment entre 1 i 3 hectàrees). Així, a través d'una elevada sobreexplotació del treball familiar, asseguraven la viabilitat de les respectives explotacions familiars. Al llarg del segle XIX, però, la creixent pressió sobre el factor terra va inclinar els propietaris a fer augmentar el volum de renda que percebien, de tipus capitalista, i això va contribuir a la lenta consolidació de l'Estat liberal. D'aquesta manera, al llarg de la segona meitat del segle XX, a les àrees vitícoles s'aniria gestant un estat de conflictivitat social en què els rabassers defensaven un model que consideraven tradicional i que, a través de la figura de l'hereu, els permetia transmetre durant generacions els drets que havien adquirit sobre les terres que treballaven.

d) La reproducció de les unitats familiars pageses i l'estructura del mercat de treball

Una vegada comprovat el paper prominent que la petita propietat i les petites explotacions agràries feien en la vertebració del procés d'especialització vitícola, s'han avaluat les possibilitats

de reproducció d'aquestes unitats familiars pageses (UFP) amb l'objectiu de dibuixar l'estructura del mercat de treball característica de la zona estudiada. Amb aquesta finalitat s'ha partit del supòsit que una explotació vitícola es troba estretament vinculada al mercat i, per tant, no pot basar la seva reproducció en l'autoconsum. Calia, doncs, considerar la capacitat d'aquestes UFP per generar un ingrés suficient, com a mínim, per satisfer llurs necessitats de reproducció i consum.

Amb aquesta intenció hem calculat les despeses de producció d'una vinya adulta, el producte brut i la renda neta generada per l'explotació vitícola, i hem comprovat que la renda neta d'aquestes explotacions augmentava paral·lelament a la inversió de capital (adquisició d'un animal de tir) i també a les possibilitats d'accedir a la plena propietat de la terra que treballaven. Posteriorment, el càlcul monetari de les necessitats del consum domèstic ha permès estudiar l'evolució de les despeses associades al consum al llarg del cicle familiar i la capacitat de reproducció de les UFP. D'aquesta manera, hem comprovat com les UFP que no disposaven d'animal de tir tan sols haurien pogut garantir llur reproducció en cas de menar una explotació mitjana, d'entre 8 i 13 hectàrees de terra, segons la mateixa estructura de la UFP i la disponibilitat o no d'habitatge propi. Només a partir de la inversió de capital en l'adquisició d'un animal de tir seria possible que una UFP aconseguís garantir la seva capacitat de reproducció en una petita explotació vitícola, d'entre 3 i 5 hectàrees de terra. A la comarca del Penedès la major part dels propietaris de la terra posseïen menys de 5 hectàrees de terra i, per tant, s'haurien vist obligats a cercar vies d'ingressos complementaris per tal de garantir llur reproducció. En aquests casos les opcions que es presentaven eren diverses: intentar accedir a noves terres a partir del contracte de rabassa morta, contractar-se com a jornalers o bé cercar ingressos complementaris en activitats no agrícoles.

La possibilitat de cercar ingressos complementaris en el mercat de treball, però, depenia de la disponibilitat dels actius agrícoles i, per tant, de les regles que regulaven la divisió del treball al si de les explotacions pageses. En aquest sentit, l'estudi del paper que feia la dona en les explotacions vitícoles ha permès arribar a noves conclusions:

1. L'accés de la dona al mercat de treball seria més corrent en les famílies extenses, on el seu paper respecte als fills i al manteniment de la llar podia ésser assumit per altres dones de la família amb majors dificultats per realitzar els treballs agrícoles.

2. La participació activa de la dona en el mercat de treball agrari estaria determinada per les mateixes característiques econòmiques de la zona. Així, per exemple, a les contrades on hi havia un cert teixit industrial, les estratègies familiars s'orientaven a completar els ingressos del treball agrícola masculí amb la vinculació de les dones al treball manufacturer.

3. La participació de les dones en les activitats vitícoles estava circumscrita als treballs menys qualificats (com espampolar, per exemple), o al moment de màxima demanda de mà d'obra, la verema, quan els actius masculins no podien satisfer la demanda de treball que reclamava la vinya. La resta de l'any, les activitats vitícoles quedarien cobertes pels actius masculins. Al mateix temps, la forta discriminació sexual que existia pel que fa a les retribucions salarials del treball agrícola podia determinar la no-conveniència econòmica, per al conjunt de la comunitat, que les dones comptessin en el mercat de treball agrícola amb els actius masculins. Per la seva banda, les adolescents de les

zones agrícoles sense cap tipus de teixit industrial acostumaven a cercar ingressos complementaris ocupant-se com a servei domèstic a les cases dels propietaris o dels comerciants dels principals nuclis urbans.

Respecte als mercats de treball masculins, hem comprovat com la major part de les UFP estudiades estaven en disposició d'exportar el treball equivalent a diversos actius masculins adults. El principal mercat de treball masculí procedia de la demanda de mà d'obra generada per les explotacions més importants o pel mateix cicle estacional vitícola, amb les seves puntes dels mesos de gener, febrer, maig i setembre. La segona font d'ingressos complementaris provenia de les possibilitats que ofería la indústria rural. En el cas de les UFP que participaven en aquest mercat de treball, llur estratègia consistia a mantenir l'hereu vinculat a l'explotació de la terra. Així, a més d'ajudar el cap de família en les feines agrícoles, adquiria experiència en la gestió de l'explotació. Per tant, el treball artesanal o industrial quedava reservat als fadrísters, que solament col·laboraven en les activitats agrícoles quan la demanda de treball no podia ésser satisfeta per la resta de membres de la UFP.

En resum, a partir de l'estudi de la distribució de l'ingrés disponible comprovem com bona part de les UFP estudiades es mantenien en uns paràmetres de pura subsistència, i destinaven més del 80 % de l'ingrés disponible a les despeses ocasionades pel consum familiar i amb poca capacitat d'estalvi per fer front a factors extraordinaris com una mala collita o una malaltia. Es tracta, majoritàriament, de famílies de tipus simple amb poca terra per treballar i amb fills menors que no podien aportar cap tipus d'ingrés a l'economia de la UFP.

Al mateix temps, les estratègies seguides a l'hora de garantir el procés de reproducció podien seguir camins diferents. Les UFP de tipus simple al llarg del cicle anaven incorporant la força de treball dels fills i, en una etapa avançada del cicle, podien integrar nous actius a través del matrimoni d'algun dels seus membres. D'aquesta manera, augmentaven les possibilitats de treballar una major superfície de terreny i/o d'obtenir majors ingressos a través del treball assalariat. Una estratègia semblant seria la seguida per les UFP de tipus extens. En aquests casos les variables serien diverses. Així, per exemple, el manteniment de familiars vells permetia una major activitat de les dones joves tant a l'exterior de l'explotació com en el mateix treball agrícola. Finalment, la disponibilitat d'actius agrícoles possibilitava a aquestes UFP ampliar llurs explotacions vitícoles accedint a noves terres a través del contracte de rabassa morta.

A finals dels anys vuitanta, la irrupció de la fil·loxera a les vinyes catalanes va comportar la transformació del model d'especialització vitícola estudiat al llarg de la tesi. La replantació va suposar una revolució ecològica i una transformació tècnica que alterarien les relacions econòmiques i socials que havien definit la viticultura clàssica.

a) La revolució ecològica

L'única forma possible de combatre la fil·loxera fou la substitució de l'antiga vinya europea per peus americans empeltats de les varietats indígenes.

b) Les transformacions tècniques

Entre les innovacions tècniques que es varen aplicar cal destacar la necessitat de llaurar profundament la terra abans de plantar els nous ceps, per tal de facilitar l'arrelament de les plantes, permetre'n un creixement més ràpid i, al mateix temps, augmentar la resistència i productivitat dels ceps. Aquest fet va comportar l'adopció de grans arades de tracció directa, els *malacates*, i, a mitjan anys noranta, el locomòbil, que, mogut amb tracció mecànica, simbolitza la modernització del sector.

A causa d'això ja no eren aplicables les tècniques tradicionals que permetien la reposició de la vinya, de manera que periòdicament caldria assumir les despeses de plantació. Al mateix temps, el manteniment de la vinya en plena producció comportava l'adquisició de nous *inputs* (com els productes anticriptogàmics) i la necessitat d'adobar el terreny amb major freqüència, de manera que, a poc a poc, es generalitzà l'ús dels adobs químics.

Aquestes transformacions suposaven un increment de les despeses monetàries de producció. Tot i així, l'augment dels rendiments per hectàrea que caracteritza la nova viticultura permetia obtenir un producte brut més elevat respecte a la viticultura clàssica. Aquest augment dels rendiments, però, va beneficiar especialment les explotacions menades en conreu directe, mentre que la part de la renda que restava a les mans dels rabassers va augmentar de manera més discreta o, en cas de rabasses pactades a mitges, fins i tot va tendir a disminuir.

c) Canvis estructurals

La crisi de finals de segle va colpejar amb especial violència les petites explotacions vitícoles que no tenien capacitat econòmica per assumir els costos monetaris que suposava engegar la replantació de les seves terres. La situació d'aquestes explotacions de menys de 2 o 3 hectàrees de terra s'agreuà per una doble via. D'una banda, quan les explotacions vitícoles amb menys capacitat d'estalvi varen haver de recórrer al mercat de treball tradicional per tal de garantir llur reproducció, es creà una sobreoferta de treball i els salaris agrícoles monetaris varen tendir a disminuir. En segon lloc, l'elevat grau d'especialització vitícola d'aquestes comarques va comportar que la crisi repercutís sobre el conjunt de l'economia, de manera que els actius d'aquestes petites explotacions tampoc podien recórrer a mercats de treball alternatius com, per exemple, la boteria.

Les petites parcel·les que varen entrar en el mercat de la terra haurien estat adquirides, principalment, per UFP que menaven més de 3 hectàrees. Aquestes explotacions, durant el període d'elevades còtitzacions dels productes vínics i de major demanda de treball en la indústria vínica i sectors complementaris, haurien pogut estar en disposició d'augmentar llur capacitat d'estalvi. D'entre aquest tipus de compradors destacarien aquells que menaven terres a rabassa morta. L'interès dels propietaris per augmentar la renda que percebien de les terres cedides a rabassa, d'una banda, va augmentar el grau de conflictivitat social en aquestes zones i, de l'altra, va estimular els rabassers amb certa capacitat d'estalvi a accedir a la plena propietat de petites parcel·les de terra. En aquest sentit, la venda dels drets que els rabassers posseïen sobre la terra treballada i, també, el crèdit agrícola, haurien fet un paper determinant en aquest procés.

Per tant, la crisi hauria comportat la consolidació de petites propietats vitícoles (entre 3 i 5 hectàrees), en detriment d'aquelles que es movien en els purs marges de subsistència. Paral·lelament a la consolidació d'una petita propietat amb recursos suficients per garantir la reproducció de les UFP, la documentació utilitzada sembla indicar que la crisi de la fil·loxera va reforçar el paper que feien els grans propietaris. Al mateix temps, la conjuntura de preus favorables que va conèixer el sector vitícola català fins a la segona meitat dels anys vuitanta va suposar un procés d'acumulació de capital que va permetre als grans propietaris de vinyes realitzar elevades inversions per tal de dur a terme el procés de replantació en un curt espai de temps. La concentració de coneixements, capital i maquinària a les mans d'aquests grans propietaris va acabar comportant canvis importants en les relacions de producció que havien caracteritzat el procés d'especialització vitícola al llarg del segle XIX.

d) Canvis en les relacions de producció

Al llarg de la segona meitat del segle XIX, amb la progressiva consolidació de les relacions de producció de tipus capitalista i el procés d'organització dels propietaris al voltant de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, es varen anar endurint progressivament les condicions contractuals de la rabassa morta, en un intent dels propietaris d'augmentar el volum de renda que percebien de les seves heretats. Aquest procés va anar minant les condicions de vida i la capacitat de retenir l'excedent dels rabassers.

La consolidació d'una nova classe social dominant no podia deixar de provocar tensions. Així, a les zones vitícoles, el principal punt de fricció fou el debat obert respecte de la temporalitat del contracte de rabassa morta. En aquest sentit, dos factors varen resultar determinants: la reacció dels propietaris vitícoles respecte de la Llei del 20 d'agost de 1873 i l'aprovació de l'article 1.656 del Codi Civil del 1889. La primera d'aquestes lleis declarava redimibles totes les pensions i rendes que afectaven la propietat immoble. Malgrat la poca incidència que va tenir, cal subratllar que va suposar un canvi important en la mentalitat dels propietaris vitícoles. Així, es va accentuar la tendència a concretar una durada fixa per als contractes de rabassa morta, de manera que es varen anar extingint els contractes de rabassa escripturats per la vida dels ceps. En segon lloc, els propietaris intentaren protegir llurs drets substituint el contracte de rabassa per contractes de parceria, al mateix temps que augmentaven les pressions de les seves organitzacions per tal de fer possible l'aplicació del judici de desnonament al contracte de rabassa. Però fou en plena crisi de la fil·loxera quan, amb l'aprovació del Codi Civil del 1889, els propietaris veieren reeixir llurs interessos, ja que en l'article 1.656 es reconeixia legalment la possibilitat de desnonar el rabasser.

En certa manera, la crisi de la fil·loxera havia posat fi a l'equilibri social i econòmic preexistent al llarg del segle a les zones vitícoles, fins al punt que sembla adequat referir-se a una crisi global del procés de producció. En aquest context el nou equilibri estaria determinat pel grau de participació en el procés de replantació. D'aquesta manera, l'elevada despesa que aquest comportava va determinar un major protagonisme dels propietaris vitícoles en la direcció de llurs heretats. Aquest fet implicava un nou equilibri de forces socials que aniria en detriment d'aquells que difícilment podien fer front a les despeses que comportava la replantació.

La dificultat per assumir el cost monetari de la replantació i la degradació de les condicions, sota les quals els rabassers podien accedir a la superfície de terra necessària per garantir llur reproducció, són factors determinants a l'hora d'explicar la importància que va adquirir la confrontació social que varen conèixer les zones vitícoles en els darrers anys del segle. Al mateix temps, cal tenir presents altres factors que podríem definir com a culturals. Amb aquest epígraf ens referim a un conjunt de drets de què els rabassers gaudien respecte a la terra que treballaven i que durant els darrers decennis del segle varen anar perdent. Principalment amb la limitació temporal del contracte de rabassa morta, la terra que menaven sota aquesta fórmula contractual difícilment podia ésser considerada com un patrimoni familiar, susceptible d'ésser transmesa al llarg de diferents generacions.

La resposta dels rabassaires en vista de la degradació de les seves condicions de vida es va articular a través d'una doble via: les formes de protesta tradicionals i el nou associacionisme polític. Les formes de protesta tradicional (atacs anònims a la propietat i, en alguns casos, avalots) es mantingueren vives en la consciència popular fins als primers anys del segle xx. Llur objectiu més immediat era la defensa del dret a la terra que treballaven i llur força es basava en la homogeneïtat d'interessos i en els estrets lligams, tant econòmics com de parentiu, entre bona part dels membres que formaven les comunitats pageses.

Paral·lelament, les últimes dècades del segle xix, el moviment associacionista, amb una clara influència dels republicans federals, va anar adquirint protagonisme amb la creació de nombrosos centres federals a les zones vitícoles del Penedès, del Camp de Tarragona i la Conca de Barberà. En aquestes comarques l'acció dels membres de la Federació es va encaminar cap a un doble objectiu: la pressió col·lectiva amb relació als propietaris a l'hora de partir els fruits i, en segon lloc, el control del mercat de treball, descobrint la vaga com una de les seves millors armes.

Aquest estat de conflictivitat es va mantenir fins a l'any 1896, quan el moviment associacionista pràcticament va deixar d'existir. Les causes del seu esfondrament les podem resumir en quatre punts: la divisió dels republicans federals; les tupinades electorals del govern que no permetien als republicans federals accedir als governs municipals; la repressió, tant de la guàrdia rural com de les forces militars de l'Estat, i, finalment, provocada pel mateix procés de replantació, la necessitat d'acostar les posicions entre propietaris i rabassers.

D'aquesta manera, el primer decenni del segle xx s'assentaven les bases, tant socials com econòmiques, d'una nova viticultura que al llarg de la centúria s'ha anat consolidant com un dels sectors més dinàmics de l'economia catalana.